

<https://hstryres.uz/journal/index.php/makro>

2026, № 1 (13)

ISSN-3030-3761

ТАРИХИЙ ТАДҚИҚОТЛАР
Илмий журнали

ИСТОРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
Научный журнал

HISTORICAL RESEARCHES
Scientific journal

ТОШКЕНТ-2026

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосори:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief editor:

Шакиров Иляс Рахимзянович
т.ф.ф.д., (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ
EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор, Академик
Ўзбекистон Миллий университети
Сулейманов Рустам Хамидович
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Муминов Алишер Гаффарович
Сиёсий фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Зуев Андрей Сергеевич
тарих фанлари доктори, профессор
Новосибирск Давлат университети
Ишанхуджаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Холиқулов Ахмад Баймаҳаматович
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Габриэльян Софья Ивановна
тарих фанлари доктори, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Убайдуллаева Барно Машрабжоновна
тарих фанлари доктори, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Очилдиев Файзулла Бобокулович
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Саидбобоев Зокиржон Абдукаримович
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Азизов Илдар Рафаэлевич
Сиёсий фанлари доктори (DSc), доцент
Бизнес ва тадбиркорлик Олий мактаби

Гаффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети
Сиддиков Равшан Бердимуратович
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Тухтабеков Козимбек Азимбекович
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Бабабеков Акбар Давурбаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети
Бахранов Шерзод Таштурсунович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Жамоат ҳафсизлиги университети
Алиазарова Дилдора Валишеровна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Холиқулова Шахноза Боймуҳамматовна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Навоий Давлат педагогика институти
Нормуродов Дилмурод Раҳматуллаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Абдулаева Нигора Санжаровна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Америка технологиялар университети
Тоғаев Жасур Эркинович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Усаров Умид Абдумавлянович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Эшқувватов Бобир Валикул ўғли
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети

Контакт редакции журнала
Город Ташкент, улица Мирзо Голиба,
Исторический факультет
Национального Университета
Узбекистана имени Мирзо Улугбека
Web: <https://hstryres.uz/journal/>
E-mail: I.Shakirov91@mail.ru
Тел: +998900382203

Contact Editors of journal
Tashkent city, street of Mirzo Golib,
Faculty of history of the National
university of Uzbekistan named after
Mirzo Ulugbek
Web: <https://hstryres.uz/journal/>
E-mail: I.Shakirov91@mail.ru
Phone: +998900382203

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1	Abdurasilov Shoxrux Raupovich	5
	OʻRTA ASPLARDA TOSHKENTNING IJTIMOIIY-SIYOSIY VA ETNIK TARIXI	
2	Abdunosirova Ozodaxon Botirjon qizi	14
	SHOHRUX MIRZONING ILMIY VA IJODIY FAOLIYATIGA DOIR	
3	Акбоева Зебинисо Джалолиддиновна	19
	ЯНГИ ИҚТИСОДИЙ СИЁСАТИНИНГ ТУРКИСТОНДА ЖОРИЙ ҚИЛИНИШИ ВА УНИНГ ОҚИБАТЛАРИ	
4	Begimqulova Laylo Mashrabovna	23
	AMIR TEMUR DAVLAT BOSHQARUVIDA OLIY MASLAHAT KENGASHINING FAOLIYATI	
5	Begimqulova Laylo Mashrabovna	28
	AMIR TEMUR TAMONIDAN MARKAZLASHGAN DAVLAT ASOSLARINING YARATILISHI	
6	Гаффоров Шокир Сафарович	35
	ПОЛИТИКА ЗАСЕЛЕНИЯ ТУРКМЕНСКИХ ТЕРРИТОРИЙ РОССИЙСКИМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦАМИ В КОЛОНИАЛЬНЫЙ ПЕРИОД	
7	Дусчанов Расулжон Рахимбердиевич	43
	ЎЗБЕКИСТОНДА МОЛИЯ ТИЗИМИ ТАРИХИ	
8	Ernazarov Shermuhammad Eshbekovich	49
	TARIX, TARAQQIYOT VA MILLIY GʻOYA	
9	Fayzrahmanova Zarina Ildarovna	58
	SHAYBONIYLAR SULOLASI DAVRIDA BUXORO XONLIGI	
10	Исмоилова Парвина Хамиджон кизи	66
	ВОПРОС ОБ УЧРЕЖДЕНИИ СИСТЕМЫ КРЕДИТОВАНИЯ В ТУРКЕСТАНСКОМ КРАЕ (НА МАТЕРИАЛАХ ТУРКЕСТАНСКОГО СБОРНИКА)	
11	Ишанходжаева Замира Райимовна., Махкамова Рано Аловиддин кизи	72
	ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ (ЎОДУ) ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДА	
12	Кобзева Ольга Петровна	81
	В ПАМЯТЬ ОБ УЧЕНОМ	
13	Mamajonov Soyibjon Xalilovich	86
	“SHARQ KUTUBXONASI” ASARIDA AMIR TEMURNING DASHT YURISHI MASALASINING OʻRGANILISHI	
14	Maxamova Shahlo Anatoliyevna	91
	CHIGʻATOY ULUSI MUSTAQILLIK DAVRI (1306-1346)NING ARABIY MANBALARDA AKS ETISHI	
15	Norbekov Suhrob Farxod oʻgʻli	98
	SHARQIY SLAVYAN DIASPORASINING IJTIMOIIY - SIYOSIY FAOLLIGI (USTUNLIGI): TURKISTON ASSR (1918-1924 YILLAR)	
16	Ochilova Dilobar Joʻraqulovna	108
	MOʻGʻULLAR IMPERIYASINING SHAKLLANISHI DAVRI MASALASIDA SHARQ MANBALARNING QIYOSIY TAHLILI	
17	Qitaybekov Azizbek Kenesbek oʻgʻli	114
	1970-YILLARDA QORAQALPOGʻISTON FUQARO AVIATSIYASINING XALQ XOʻJALIGIDAGI OʻRNI: ARXIV HUJJATLARI TAHLILI	
18	Qodirova Mavluda Mirzaraximovna	120
	QURBONJON DODXOHNING IQTISODIY SIYOSATI	
19	Qoraboyev Sherzodbek Raximovich	125
	MASJIDLAR FAOLIYATIDA MILLIY URF-ODATLAR VA DINIY QADRIYATLAR UYGʻUNLIGI (FARGʻONA VODIYSI TAJRIBASI ASOSIDA)	

20	Tolibjonov Azizjon Tolibjonovich SULTON TAKASHNING IROQ SALJUQIYLARI VA ABBOSIYLAR XALIFALIGI BILAN SIYOSIY MUNOSABATLARI TARIXI	130
21	Turdaliyev Abduhilol Zohidjon o‘g‘li CHIG‘ATOY ULUSI VA ELXONIYLAR DAVLATI O‘RTASIDAGI SIYOSIY KURASHLAR	139
22	Худойкулов Урал Каримович ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЖАНУБИЙ ВИЛОЯТЛАРИДА ЕНГИЛ ВА ОЗИҚ-ОВҚАТ САНОАТИНИНГ РИВОЖЛАНИШИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР ВА МУАММОЛАР	149
23	Хо‘jamberdiyev Ma‘murjon Mirkomil o‘g‘li TEMURIYLAR DAVRI TABIBLARI VA ULARNING KUNDALIK HAYOTI	156
24	G‘ulomov Ilhomjon Komiljonovich 1920-YILDA O‘TKAZILGAN AHOLINI RO‘YXATGA OLISH TADBIRINING ROSSIYA UCHUN IQTISODIY AXAMIYATI (TURKISTON ASSR MISOLIDA)	163

G'ulomov I. K.

«Jismoniy madaniyat va gumanitar fanlar» kafedrası dotsenti, PhD

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

ikgulamov@mail.ru

1920-YILDA O'TKAZILGAN AHOLINI RO'YXATGA OLISH TADBIRINING ROSSIYA UCHUN IQTISODIY AXAMIYATI (TURKISTON ASSR MISOLIDA)

ANNOTATSIYA

Maqolada 1920-yilda Turkiston ASSRda o'tkazilgan aholini ro'yxatga olish tadbiri va undan ko'zlangan iqtisodiy masalalar yoritilgan. Shuningdek, mazkur yilda Markaziy Statistika Boshqarmasi tomonidan hududlar kesimida aholi ro'yxati shakllantirilgani hamda bu tadbirning yakuniy natijalari birlamchi statistik manbalar asosida atroflicha tahlil etilgan. Maqolada ushbu tadbir natijasiga asoslangan holda, kelgusi yillarda o'lkadagi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy ishlar rejalashtirilgani to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Aholi ro'yxati, ro'yxatga olish dasturi, aholi soni hisoboti, migratsiya, tabiiy o'sish, statistika, doimiy aholi, aholi zichligi, shahar, qishloq, uyezd.

KIRISH

O'zbekistondagi demografik jarayonlar tarixini va ularning istiqbollarini o'rganish juda muhimdir. Bu borada o'lkamiz hududida o'tkazilgan aholini ro'yxatga olish tadbirlarini tarixiy nuqtai-nazardan kelib chiqib, holisona yoritish va uning istiqbollarini tadqiq etish bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan bugungi kunda o'tgan asrning turli yillarida Turkiston o'lkasida keyinchalik esa O'zbekiston SSR hududida o'tkazilgan aholini ro'yxatga olish tadbirlarini o'tkazishdan ko'zlangan maqsadlarni hamda ushbu tadbirlarni tashkil etish kabi masalalarni birlamchi manbalar asosida holisona tadqiq etish tarixchilar oldidagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi. O'zbekiston Milliy arxividagi R-1619 fondida saqlanayotgan arxiv hujjatlari, O'zbekiston Milliy kutubxonasidagi davriy matbuot materiallari va mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tahlilida Turkiston ASSRda o'tkazilgan aholini ro'yxatga olish tadbirlari to'g'risida atroflicha ma'lumotlar keltirilgan. Bundan tashqari, Samarqand, Sirdaryo va Farg'ona hududlari bo'yicha birlamchi statistik ma'lumotlar keltirilgan to'plam natijalari orqali mazkur davrda aholi soni to'g'risida aniq ma'lumotlar olish imkonini bergan.

TADQIQOTNING ASOSIY NATIJALARI

Maqolada tarixiylik tamoyili, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, tasniflash, muammoviy-xronologik kabi usullardan foydalangan holda tadqiqot uchun qo'yilgan asosiy maqsad mohiyatini ochib berishga harakat qilindi.

Sovet ittifoqida ilk marotaba o'tkazigan aholini ro'yxatga olish tadbiri 1920-yili o'tkazigan Butunrossiya VII Sovetlar syezdida qabul qilingan "Butunrossiya aholisini ro'yxatga olish" to'g'risidagi qarorga muvofiq amalga oshirildi[1:19]. Mazkur yilgi tadbirda 1897-yili ilk bor o'tkazilgan tadbirdan farqli o'laroq nafaqat aholining ro'yxati, balki, sanoat korxonalarini, aholi qo'lidagi moddiy daromadigacha ro'yxatga olish ishlari ham olib borildi[2:13]. V.I.Lenin bu tadbirga katta ahamiyat bergan va ularning davlat miqyosida muhim ekanligini alohida ta'kidagan. U mazkur tadbirning yakuniy natijalari to'g'risida "Sovet respublikasini sotsialistik qurilishi uchun bu tadbirlarning yakuniy natijalari birlamchi va boshqaruvchi ahamiyatga ega" deb yozgan edi[3:4].

1920-yili Butunrossiya aholini ro'yxatga olish tadbiri V.I.Lenin tashabbusi bilan mazkur yilning avgust oyida o'tkazilishi belgilanadi[4:5]. Ushbu jarayonga katta ahamiyat berilib, tadbirni o'tkazish uchun sovet hokimiyatining turli yo'nalishlardagi boshqaruv idoralariga hamda Markaziy Statistika Boshqarmasi (keyingi o'rinlarda MSB deb keltiriladi) va uning mahalliy organlariga ushbu tadbirga har tomonlama so'zsiz yordam berishlari talabi qo'yiladi. Hususan, V.I.Lenin o'zining 1920-yil 28-iyulda MSB va uning hududiy bo'linmalariga yuborgan telegrammasida shunday so'zlar bitilgan edi: "Aholini ro'yxatga olish bu faqatgina ro'yxatchining ishi emas, balki, u butun respublikaning ishi, barcha sovet idoralarining ishidir. Ushbu ijtimoiy-siyosiy tadbirni o'tkazishda Rossiyaning guberniyalarida va mustamlaka hududlarida mavjud bo'lgan barcha kuchlar va vositalardan foydalanish shart" degan so'zlar bilan aholini ro'yxatga olish tadbirini o'tkazishga topshiriq beradi[5:6-7].

Hududlardagi barcha boshqaruv xokimiyati organlariga yuborilgan ushbu telegramma quyidagicha ogohlantirish bilan yakunlangan edi: "Sovet respublikasini qurilishi uchun birlamchi ahamiyatga ega bo'lgan aholini ro'yxatga olish tadbiri ishlarida yetarlicha yordam ko'rsatilmasa, aybdorlar zudlik bilan mansabidan qat'iy nazar revolyutsion tribunalga tortiladilar. Aholini ro'yxatga olishdek davlat ahamiyatidagi muhim ishda bir kun ham kechikish mumkin emas"[6:9]. Lekin mazkur yilgi tadbir ham o'ziga yarasha bir qator kamchiliklar bilan yakunlanadi. 1920-yidagi aholini ro'yxatga olish tadbirini inqilobgacha bo'lgan davrda yani 1897 va 1917-yillarda o'tkazilgan Butunrossiya aholisini ro'yxatdan o'tkazish tadbirlari, horijiy davlatlarda o'tkazilgan mazkur yo'nalishdagi shu kabi tadbirlar, aholini ro'yxatga oluvchi va ularning yakuniy natijalarini tahlil qiluvchi hamda chop etishga tayyorlovchi statistlarning ishlarini tanqidiy baholagan holda mukammal o'tkazishga topshiriq berilgandi[7:20]. Turkiston ASSRdagi aholini ro'yxatga olish tadbirining yakuniy natijalarini tahrir etish va ro'yxatga olish ishlarga umumiy rahbarlik qilish Turkiston ASSR MSB boshlig'i D.Krasnovskiy tomonidan amalga oshirilishi belgilanadi[8:142].

1920-yilgi aholini ro'yxatga olish dasturini tuzish vaqtida V.I. Leninning ushbu dastur bo'yicha bir qator bergan ko'rsatmalari, xususan, aholini ro'yxatga olish tadbirining yakuniy natijalarini qayta ishlash orqali barcha hududlardagi aholining ijtimoiy-iqtisodiy tarkibi to'g'risidagi ko'rsatkichlarini yani aholining kundalik turmush tarzi to'g'risida ma'lumotlarni olish imkoni bo'lishi to'g'risidagi ko'rsatmalari inobatga olinadi. Mazkur yilgi tadbirni

o'tkazishda alohida e'tibor aholining sinfiy tarkibini o'rganishga va uni mashg'ulotlariga, xalq xo'jaligi sohaslariga qarab hamda kundalik yashash tarzi manbalariga ko'ra taqsimlanishiga qaratiladi. Turkiston ASSRda aholining sinfiy tarkibini aniqlash uchun aholining kundalik mashg'ulotdagi xolatlari aniqlandi yani (yollanma ishchisi bor xo'jayin, yordamchi oila a'zosi, xizmatchilar soni, ishchilar soni, o'quvchilar soni, oliy ma'lumotli aholi soni kabi)[9:8-9]. 1920-yili sovet xokimiyati tomonidan Turkiston ASSR hududida o'tkazilgan aholini ro'yxatga olish tadbirining yakuniy natijalari asosida o'lkada birinchi marta aholini va mehnat resurslarini istiqbolli hisoblari ishlab chiqildi.

1920-yilgi aholini ro'yxatga olish tadbirining yakuniy natijalarini tahlil qilar ekanmiz Turkiston ASSRda istiqomat qiluvchi hamda mahalliy bo'lmagan turli millat vakillarining miqdori dastlabki o'tkazilgan (1897-yil fevral) aholini ro'yxatga olish tadbiri yakuniy natijalarida keltirilgan sonidan deyarli to'rt baravar o'sib, o'lkadagi umumiy aholi miqdoridagi ulushi 9,5 foizni tashkil etgan[10:17]. Turkiston ASSR hududida o'tkazilgan aholini ro'yxatga olish tadbiri orqali to'plangan statistik ma'lumotlarning tahliliga asoslangan holda asosan bu tadbirdan ko'zlangan maqsadlar mintqa iqtisodiyotini oldindan rejalashtirish, o'lkadagi mehnat resurslarini Rossiya manfaatlari yo'lida taqsimlash hamda demografik vaziyatni o'rganish kabi bir qator masalalarni hal etishda foydalanildi.

Mazkur yilgi aholini ro'yxatga olish tadbiri Turkiston ASSRning shahar va shahar tipidagi hududlarida bir hafta, qishloq hududlarida esa ikki hafta muddatda o'tkazilishi belgilandi[11:8]. 1920-yil o'tkazilgan aholini ro'yxatga olish tadbiri horijiy harbiy intervensiyaning og'ir sharoitlarida, ko'plab guberniya va mustamlaka hududlarida fuqarolar urushi va xo'jalik vayronagarchiligi qolaversa ushbu yillarda juda ko'plab hududlarda kechayotgan ocharchilik jarayoni sharoitida o'tkazildi. Mazkur yilgi tadbirni o'tkazishda ham savodxon kadrlar etishmasligi kuzatildi. Rossiyaning ba'zi guberniyalarida hamda Turkiston ASSRda ham "quloqlar va oqbanditlar" tomonidan mazkur tadbir bo'yicha to'plangan materiallar yoqib yuborilgani to'g'risidagi ma'lumotlar uchraydi[12:339-340].

1920-yilgi ushbu tadbir ma'lumotlariga ko'ra butun Turkiston ASSRning aholisi 5 221 963 nafarni tashkil etgan[13:53]. Shu yillarga oid yana bir manbada keltirilishicha 1920-yili hudud aholisi soni 5 664 500 nafarni tashkil etgan degan ma'lumotlar uchraydi[14:27]. Aholini ro'yxatga olish tadbirining yakuniy natijalari chop etilgan ko'plab manbalarda hamda demografik yo'nalishda chop etilgan bir qator adabiyotlarda ham 1920-yili hududning umumiy aholisi to'g'risida turlicha raqamlar keltiriladi. Shu bois ham arxiv ma'lumotlarini va ushbu tadbir natijalari chop etilgan birlamchi statistik to'plamlarni har tomonlama atroflicha tahlil qilgan holda o'rganish va ilmiy xulosalar hamda ushbu tadbirlarni O'zbekiston Respublikasida kelgusida o'tkazilishi belgilangan aholini ro'yhatga olish tadbirlarida foydalanish uchun taklif va tavsiyalar ishlab chiqish lozim.

1920-yili o'tkazilgan aholini ro'yxatga olish tadbiri natijasiga ko'ra aholisi soni ko'pligi bo'yicha Farg'ona viloyati birinchi o'rinda turgan – 2 112 000 nafar (37,3%), ikkinchi o'rinda Sirdaryo viloyati – 1 305 000 nafar (23.1%), so'ng Yettisuv viloyati – 959 700 nafar (16.9%) va Samarqand viloyati – 792 800

(14%)nafar kishini tashkil etgan. Eng kam aholi hozirgi Turkmaniston hududi aholisi – 333 900 (5,9%) nafarni tashkil etgan[15:171].

1920-yilgi aholini ro'yxatga olish tadbiri ma'lumotlariga ko'ra Samarqand, Sirdaryo, Yettisuv va Farg'ona viloyatlarining uncha katta bo'lmagan (asosan aholi soni kam bo'lgan kichik qishloqlar va tog'li) hududlari aholisi ro'yxatdan o'tmagan[16:23]. Fikrimizcha ko'plab kichik-kichik aholi istiqomat qiluvchi manzilgohlar ro'yxatga olish tadbiriga jalb etilmaganiga sabablardan biri tadbir oldi targ'ibot ishlarining yetarli darajada olib borilmagani hamda aholiga ushbu tadbirdan ko'zlangan maqsadlar yetarlicha tushuntirilmagan. Bundan tashqari, bu yilgi tadbirda ham aholi orasida ushbu tadbirga nisbatan shubha va qo'rquvlar yo'qolmagan edi.

1920-yilda o'tkazilgan aholini ro'yxatga olish tadbirida o'lka hududida istiqomat qiluvchi aholi soni, milliy tarkibi, tili, shahar va qishloq aholisining kundalik turmush tarzi hamda migratsiya kabi masalalar to'g'risida statistik ma'lumotlar olindi va 1897 va 1917-yillarda o'tkazilgan aholini ro'yxatga olish tadbirlariga nisbatan aniqroq ma'lumotlar to'plandi. Mazkur yilgi tadbir davomida o'lkadagi har bir qurilgan inshootlar soni, o'lkaga Rossiya va yevropa davlatlaridan kirib keluvchi turli hildagi hom-ashyo buyumlari, markazga yuboriladigan mahsulotlar to'g'risida, aholi istiqomat qiladigan uylar soni, turli tashkilot va zavodlarga qarashli alohida binolar va ularning soni va shu kabi aholini ro'yxatga olish tadbiriga mutlaqo aloqasi bo'lmagan moddiy va nomoddiy buyumlargacha barchasining ro'yxati hududlar kesimidagi statistik ro'yxati tuzildi. Bu esa sovet hokimiyatining hukmron doira vakillariga o'lkani boshqarishda yanada ko'proq qulayliklar berishi tabiiy edi.

1920-yilgi ro'yxatga olish tadbiriga jalb etilgan turli soha vakillarining aholini ro'yxatga olish bo'yicha na tajribasi, na yetarli tayyorgarligi bo'lmaganligi sababli aholi istiqomat qiluvchi manzilgohlarning nomiga jiddiy ahamiyat berilmagan. 1920-yili viloyatlar kesimida chop etilgan statistik to'plamlarni bir-biri bilan taqqoslab tahlil qilganimizda aksariyat hududlar aholisi soni tahminiy ekanligi aytilib, buning asosiy sababi qilib esa tog'li hududlardagi aholi istiqomat qiluvchi manzilgohlar uzoqligi va ushbu hududlarda kamsonli aholi istiqomat qilishi bois mazkur hududlar aholisi ro'yxatga olinmagani ta'kidlanadi. Buning birgina sababi qilib viloyatlarning chekka-chekka tog'li hududlarida istiqomat qiluvchi aholi manzilgohlari madaniy markazlardan uzoqda bo'lganligi, temir yo'llar bo'lmaganligi va ro'yxatga oluvchi xodimlar yetishmagan. Mazkur tadbirga ajratilgan vaqt chegaralangani tufayli viloyatning ko'plab uездlari aholisi ro'yxatga olinmaganligi to'g'risidagi ma'lumotlar mazkur davrga oid aholini ro'yxatga olish tadbirining yakuniy natijalari chop etilgan birlamchi manbalarda ta'kidlanadi[17:278].

1920-yilgi aholini ro'yxatga olish tadbiri davomida Rossiyaning turli hududlaridan ko'chirib keltirilgan ruslar, ukrainlar, belaruslar va boshqa millat vakillari istiqomat qiladigan shahar hamda shaharcha tipidagi uyezdlar aholisi to'liq ro'yxatga olingan. Mazkur davrga oid birlamchi manbalarni tahlil qilish va o'zaro solishtirish natijasida shuni qayd etish lozimki, aholini ro'yxatga olish tadbirining yakuniy natijalari asosida Rossiyaning bironta ham tuzilmasi o'lka

hududi iqtisodiyotini rivojlantirishni emas, aksincha, o'lkadagi barcha imkoniyatlar (tabiiy boyliklar, mo'ynalar, baliq va mahalliy aholi kuchidan aksariyat hollarda tekin foydalanish)ni shakllanib kelayotgan kapitalizm maqsadlaridan biriga aylantirishni maqsad qilgan edilar va shunday qilindi ham.

Sovet xokimiyati hukmronligi dastlabki yilida o'tkazilgan aholini ro'yxatga olish tadbiri asosan:

- birinchidan, Rossiyaning o'lkadagi hukmronligini namoyish qilish;
- ikkinchidan, o'lkadagi barcha moddiy, madaniy va tabiiy boyliklarga ega bo'lish hamda mahalliy aholining arzon mehnatidan Rossiya manfaatlari yo'lida foydalanish;
- uchinchidan unumdor yerlarga markazning turli hududlarida milliy nizolarga sababchi bo'layotgan rus millati va boshqa millat vakillarini tobora ko'proq ko'chirib kelish;
- to'rtinchidan esa o'lkadagi boshqaruv muhitini mustahkamlash kabi maqsadlardan kelib chiqdi.

Aholi ro'yxati bilan bog'liq bo'lgan birlamchi manbalarni o'rganish va tahlili qilishda yana shunday hulosa kelib chiqadiki, aholini ro'yxatga olish tadbirlari o'lkaning tub aholisi istiqomat qiladigan ko'plab shahar hamda qishloqlarga nisbatan rejali amalga oshirilmagan. Turli yillarda o'tkazilgan aholi ro'yxati tadbirlari jarayonlarida yana bir ahamiyatli narsa borki, u ham bo'lsa mahalliy tilni bilmaydigan ko'plab statistlarni va ro'yxatga oluvchilarni ushbu tadbirlarga jalb etilganligidir.

Sovet hokimiyatining eng kata mustamlakasi hisoblangan Turkiston ASSRning tabiiy boyliklari, hududdagi barcha unumdor yerlar hisobi hamda eng muhimi qancha aholi istiqomat qilishini bilish va shu asosda o'lka hududiga va aholisiga nisbatan kelgusida rejalashtirilgan maqsadlarni amalga oshirish juda muhim edi.

XULOSA

Mazkur maqolaga xulosa o'rinda shuni ta'kidlash joizki, o'tgan asrning turli yillarida O'zbekiston hududida o'tkazilgan aholini ro'yxatga olish tadbirlarini tarixiy jihatdan yoritish hamda mazkur tadbirlardan ko'zlangan ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy maqsadlarni qiyosiy tahlil etish orqali ushbu tadbirlarning mustamlakachilik mohiyatini holisona ochib berish bugungi kunda tarixchilar oldida turgan dolzarb mavzulardan biridir. O'lkamiz hududida bugungi kunga qadar rasman o'tkazilgan aholini ro'yxatga o'lish tadbirlarining yakuniy natijalarini mazkur davrga oid birlamchi manbalar hamda arxiv ma'lumotlari va mazkur tadbirining yakuniy natijalari chop etilgan statistik to'plamlarda keltirilgan aholi to'g'risidagi ma'lumotlarni o'zaro solishtirish orqali qiyosiy tahlil etish va mazkur tadqiqot yuzasidan ilmiy hulosalarni berish maqsadga muvofiqdir. Mazkur tadqiqotdan olingan natijalar asosida berilgan ilmiy taklif va hulosalar bugungi kunda aholisi tez sur'atlar bilan o'sib borayotgan O'zbekistonning demografik taraqqiyot yo'nalishlarini belgilashda hamda kelgusida kutilayotgan muhim o'zgarishlarni aniqlashda ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Центральное статистическое управление при совете министров СССР Всесоюзная перепись населения – всенородное дело. Москва. 1978 г. – С.19.
2. O'z MA, fond №R 1619, ro'yxat №11, 53-yig'ma jild. 13-varaq.
3. O'z MA, fond №R 1619, ro'yxat №11, 53-yig'ma jild. 4-varaq.
4. O'z MA, fond №R 1619, ro'yxat №11, 53-yig'ma jild. 5-varaq.
5. Материалы всероссийских переписей 1920 года. Перепись населения в Туркестанской Республике. Поселенные итоги. Выпуск III. Поселенные итоги Сыр-Дарьинской области. Ташкент. Издания ЦСУ Турккеспублики. 1923 г. – С.6-7.
6. Материалы всероссийских переписей 1920 года. Перепись населения в Туркестанской Республике. Поселенные итоги. Выпуск III. Поселенные итоги Сыр-Дарьинской области. Ташкент. Издания ЦСУ Турккеспублики. 1923 г. – С.9.
7. Центральное статистическое управление при совете министров СССР Всесоюзная перепись населения – всенородное дело. Москва. 1978 г. – С.20.
8. Материалы всероссийских переписей 1920 года. Перепись населения в Туркестанской Республике. Поселенные итоги. Выпуск III. Поселенные итоги Сыр-Дарьинской области. Ташкент. Издания ЦСУ Турккеспублики. 1923 г. – С.142.
9. O'z MA, fond №R 1619, ro'yxat № 11, 53-yig'ma jild. 8-9 varaq.
10. Материалы всероссийских переписей 1920 года. Перепись населения в Туркестанской Республике. Часть I. Ташкент. Издания ЦСУ Турккеспублики. 1923 г. – С.17.
11. Убайдуллаева Р. Ўзбекистон аҳолиси ва меҳнат ресурслари. Тошкент. Ўзбекистон. 1977 й. 8-бет.
12. В.И.Ленин. Полное собрание сочинений. Т.51. – С.339-340.
13. Отчет о деятельности Совета Народных Комиссаров и Экономического Совета Туркестанской Республики на 1 октября 1922 года. Ташкент. 1922 г. – С.53.
14. Статистический ежегодник 1917-1923 гг. Том I. Ташкент. 1924 г. Издание ТЭС. – С.27.
15. Исмоилов А. Динамика численности сельского населения и населенных пунктов Аму-даринского области. Проблемы народонаселения: Труды всесоюзной межвузовской научной конференции, посвященной проблемам народонаселения Средней Азии (Ташкент, сентябрь 1965 г.). Москва. Масковского университета. 1970 г. – С.171.
16. Материалы всероссийских переписей 1920 года. Перепись населения в Туркестанской Республике. Часть I. Ташкент. Издания ЦСУ Турккеспублики. 1923 г. – С.23.
17. Материалы всероссийских переписей 1920 г. Поселение итогов Самаркандской области. Ташкент. Издания ЦСУ Турккеспублики. 1924 г. – С.278.

Гуломов И. К.

PhD., доцент кафедры «Физическая культура и гуманитарные науки»
Ташкентский университет информационных технологий
имени Мухаммада аль-Хорезми
ikgulamov@mail.ru

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ МЕР ПО РЕГИСТРАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ, ПРОВЕДЕННЫХ В 1920 ГОДУ В РОССИИ (НА ПРИМЕРЕ ТУРКЕСТАНСКОЙ АССР)

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается перепись населения, проведенная в Туркестанской АССР в 1920 году, и экономические вопросы, возникшие в связи с ней. Также Центральное статистическое управление провело в этом году перепись населения в регионах, и окончательные результаты этого мероприятия были подробно проанализированы на основе первичных статистических источников. В статье обсуждаются социально-экономические и политические планы, запланированные в стране на ближайшие годы, исходя из результатов этого мероприятия.

Ключевые слова: перепись населения, программа переписи, отчет о населении, миграция, естественный прирост, статистика, постоянное население, плотность населения, город, село, уезд.

Gulomov I. K.

PhD., associate professor at the department of «Physical Culture and Humanities»
Tashkent University of Information Technologies
named after Muhammad al-Khwarizmi
ikgulamov@mail.ru

THE ECONOMIC SIGNIFICANCE OF THE POPULATION REGISTRATION MEASURE HELD IN 1920 FOR RUSSIA (ON THE EXAMPLE OF THE TURKESTAN ASSR)6

ABSTRACT

The article discusses the population census held in the Turkestan ASSR in 1920 and the economic issues arising from it. Also, the Central Statistical Office conducted a population census in the regions in this year and the final results of this event were analyzed in detail based on primary statistical sources. The article discusses the socio-economic and political work planned in the country in the coming years based on the results of this event.

Keywords: Population census, census program, population report, migration, natural growth, statistics, permanent population, population density, city, village, uyezd.